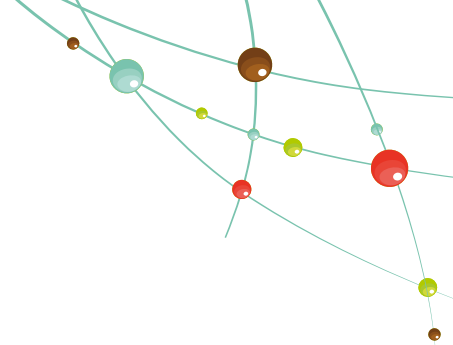

MASARYKOVA UNIVERZITA
CENTRUM OBČANSKÉHO
VZDĚLÁVÁNÍ

Analytická sonda

Tomáš Protivínský, Monika Dokulilová

Občanské vzdělávání v kontextu českého školství

Občanské vzdělávání v kontextu českého školství

Analytická sonda

Tomáš Protivínský, Monika Dokulilová

Masarykova univerzita
Brno 2012

Tato publikace vznikla v rámci projektu Výchova k občanství (reg. číslo OP VK: CZ.1.07/1.2.00/14.0084), realizovaného Masarykovou univerzitou, Centrem občanského vzdělávání s finanční podporou Evropského sociálního fondu a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Autorský tým:

Bc. et Bc. Tomáš Protivínský

Bc. Monika Dokulilová

Odborní konzultanti:

Prof. PhDr. Vladimír Smékal, CSc.

Mgr. Petr Čáp

Mgr. Ondřej Matějka

Mgr. Jaroslav Petřík

© 2012 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-5833-0

Obsah

1. Občan v dnešní demokracii	5
1.1 Úloha občana v demokratickém systému	5
1.2 Charakteristika demokratického občana	6
1.3 Občanská angažovanost	7
2. Občanská připravenost českých žáků	9
2.1 Občanské kompetence českých žáků	9
2.2 Širší znalosti českých žáků	11
3. Definice občanského vzdělávání a jeho úloha v demokratických společnostech	12
3.1 Cíle občanského vzdělávání	13
3.2 Občanské vzdělávání ve školách	14
4. Stav občanského vzdělávání v České republice	15
4.1 Pozice občanského vzdělávání v českém vzdělávacím systému	15
4.2 Vnímaná důležitost a kvalita občanského vzdělávání	16
5. Doporučení pro rozvoj občanského vzdělávání	18
5.1 Rozvoj vzdělávací soustavy	18
5.2 Rozvoj občanského vzdělávání	20
Literatura	24

„Jako nakažlivá duševní choroba se šíří po internetu volání po ‚defenestraci‘ a naházení politiků do Vltavy. Podobné nesmysly hlásají bez uzardění i jinak inteligentní lidé. Jen není jasné, jak by si to představovali. V pondělí udělají defenestraci (samozřejmě neudělají, lidé posedávající po kavárnách nevyhodí z okna ani kočku, ale dejme tomu) a v úterý nechají na jejich místa nalézt ještě větší lumpy, protože sami se politikou přece špinit nebudou. Jedna známá režisérka prchla z funkce ministryně kultury po pár dnech. Při posledních volbách vyměnili voliči většinu Sněmovny, padli tři předsedové stran, pořád málo. Kde vzít ty geniální nové tváře není jasné. Žádné zázraky nenastanou. Ani defenestrace nebudou. Prostě to musíme nějak přežít a postarat se sami o sebe, nechovat se hystericky a jít volit nejmenší zlo. Kdo má nějaký chytřejší nápad, ať ho sem napíše. Podotýkám: chytřejší.“

Jan Jandourek (2012): Česká demokracie: svobodný výběr zdechlin. Reflex, 15. 4. 2012

„Pokud vám vadí současný stav politiky, máte pocit, že není koho volit, připadá vám, že volby nic nerozhodují, máte dojem, že zákony směřují stále k horšímu výsledku, máte pocit vzrůstající se korupce a celkového politického úpadku, pak určitě není rozumné spoléhat na to, že to vyřeší odněkud se vynořivší zázrační politici (byť je jich ve sněmovně po posledních volbách více než kdykoli dříve), kritická média nebo kdokoliv jiný. Jedinou cestou je to, že se bude více lidí nejen zajímat o politiku, ale bude ji také připraveno aktivně realizovat. A skutečně účinnou cestou je využití klasických institucí demokracie. Občanská společnost může být jakkoli sebevědomá a široká, ale nemá-li dobře rozvinut systém politických stran jako nejtradičnější nástroj zprostředkování zájmů a nepečuje-li o dobré instituce, pak stejně nedokáže dostatečně ovlivnit kvalitu politiky.“

Fiala, Petr (2010): Politika, jaká nemá být. Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), Brno, str. 47-48.

1. Občan v dnešní demokracii

1.1 Úloha občana v demokratickém systému

Demokracie jakožto systém vlády stojí na zodpovědné a informované účasti všech občanů. Přestože v zastupitelské demokracii se na samotném výkonu vlády podílí jen několik málo osob z celé společnosti, které rozhodují svobodně a nejsou vázány vůlí lidu, občanům zůstávají funkce, které zastoupit nelze. V první řadě je to funkce kontrolní: je pouze na odpovědnosti občanů, zda ponechají své zástupce jednat nejen svobodně, ale i svévolně, jak se stává při nedostatku dohledu. Tato úloha je spojená s funkcí výběru těchto zástupců: každý chybějící hlas, příp. každý hlas, který není podložený informovaným a zodpovědným rozhodnutím, pokřivuje výsledky voleb a snižuje úroveň politické elity.

Zastupitelská demokracie však s sebou nese jedno velké nebezpečí, a tím je delegace odpovědnosti za stav komunity, obce, kraje a celé země na volené zástupce, a tedy zbavení se odpovědnosti své vlastní. Existence volených zástupců budí dojem, že řízení země je „jejich věc, od toho jsme si je přece zvolili“. Jenomže v demokratické společnosti nejsou žádní „oni“, nějaká privilegovaná třída, která má právo i povinnost řídit, a „my“ je musíme volit. V demokracii jsme pouze „my“, a stejně jako je každý z nás plnohodnotným členem své rodiny, svého okruhu přátel, svého sousedství, své komunity, tak je i členem této společnosti a občanem tohoto státu. Doma také nečekáme, až se objeví někdo, kdo za nás věci rozhodne nebo udělá, a stejně tak není na co čekat ve věcech řízení státu.

Demokratické společenství však nestojí pouze na stranách, zastupitelstvech či parlamentu. Myšlenka demokracie, tedy svobodného a rovného podílu členů společenství na jeho vlastním životě a řízení, by měla propustovat všemi vrstvami společnosti. Zásady demokratického rozhodování je třeba uplatňovat kdekoli, kde je to vhodné – v zájmových spolcích, mezi kolegy, ve škole. Jedině přímým kontaktem a praktickým prožíváním demokratického systému se člověk může stát demokratem. Jelikož politická reprezentace je odrazem společnosti, nemůžeme očekávat demokratické smýšlení v lidech, kteří vycházejí z nesvobodných či přímo autoritářských struktur. Demokracie nejsou volby, ale způsob, jakým se dnes a denně k sobě chováme.

K plnění všech těchto funkcí je třeba, aby občan demokratickému systému rozuměl a také aby byl zvyklý demokratickým způsobem jednat. Jedině praktická zkušenost s úskalími, překážkami a nevýhodami demokracie vybaví občana odolností vůči populistickým lákadlům. Velmi důležitou roli přitom hraje například také kultura protestu. Demokracie se totiž neobejde bez hlubokých rozepří a bez potřeby protestovat. Umění protestu však není jednoduchá záležitost, nesmí být ničivý, zároveň ale musí být účinný, takže se nesmí omezovat pouze na soukromé lamentování. Podstatná je také osobní kladná zkušenost, která jediné může být zdrojem bytostného přesvědčení, že demokracie je potřeba také bránit proti jejím uzurpátorům. Občanské vzdělávání by mělo vést jak k získání schopnosti kreativního účinného protestu, tak – a to především – i k získávání kladné zkušenosti.

Příklady dobré praxe

Žákovské parlamenty; Centrum pro demokratické učení

Centrum pro demokratické učení se zabývá systematickou podporou žákovských parlamentů, které žákům přináší radost z podílení se na běhu školy a zážitek úspěchu ze zvládnuté odpovědnosti. Žákovské parlamenty vychází z konceptu zkušenostního učení a rozvíjí občanské a osobnostní dovednosti žáků. Je důležité nepodceňovat koordinaci žákovského parlamentu; pokud není dobře naplánována, může se parlament stát pouze formální strukturou bez vlivu na demokratickém prostředí školy a občanské kompetence žáků.

www.cedu.cz

clanky.rvp.cz/clanek/o/z/11007/ZAKOV/SKE-PARLAMENTY-NA-ZAKLADNICH-SKOLACH-CR.html/

1.2 Charakteristika demokratického občana

„Tož demokracii bychom už měli, teď ještě nějaké ty demokraty.“

T. G. Masaryk

Demokratický systém bez demokratických občanů zůstane pouze prázdnou schránkou. Vymezit a popsat demokratického občana, který bude schopný a ochotný se konstruktivně zapojovat do života společnosti, je zároveň velmi těžké. Stejně jako se proměňuje společnost, postupně se mění i požadavky na občany společnosti. Přesto lze vymezit několik vlastností, na kterých panuje shoda, které jsou nadčasové a platné i v delším časovém období.

V rámci projektu Výchova k občanství Centra občanského vzdělávání jsme se ptali pedagogů na našich seminářích, jaké vlastnosti by takový občan měl mít. V desateru uváděných vlastností se opakovaně objevovaly následující odpovědi:

- **(Z)odpovědnost**
- **Respekt** (tolerance, ohleduplnost)
- **Angažovanost** (aktivita, nelhostejnost)
- **Komunikační dovednosti**
- **Odvaha** (zdravé sebevědomí, asertivita)
- **Slušnost** (lidskost)
- **Kritické myšlení** (schopnost pracovat s informacemi)
- **Sebereflexe**
- **Informovanost** (zvědavost, rozhled)
- **Otevřenost** (empatie)
- **Vlastenectví** (vztah k místu)

Srovnatelný názor na otázku, jaké hodnoty má reprezentovat odpovědný občan, můžeme vidět také u ostatních zemí EU, jak ukazuje průzkum Evropské komise (Výchova k občanství, 2005). Autoři konstatují, že důraz na konkrétní specifickou hodnotu občanství se může lišit v závislosti na národním kontextu, přesto v chápání občana a aktivního občanství panuje obecná shoda.

Podobné pojetí občana lze nalézt také ve strategických dokumentech na mezinárodní úrovni. Evropská komise vymezuje klíčové schopnosti, definice sociálních a občanských schopností zahrnují takřka všechny vlastnosti, které se objevovaly na našich seminářích. Dokument Evropské komise přímo zmiňuje informovanost a kritické myšlení, toleranci, sebevědomí a komunikační dovednosti. V různých formulacích lze nalézt také ostatní vlastnosti z uvedeného seznamu (Evropská komise, 2007). Konkrétní slova se v charakteristikách demokratického občana mohou lišit, význam zůstává velice podobný.

Rada Evropy pak v publikaci *Education for democratic citizenship* (Vzdělávání k demokratickému občanství) deklaruje následující charakteristiky dobrého občana (CoE, 2005):

- Uvědomuje si a užívá vlastní občanská práva a povinnosti.
- Je informován o společenských i politických problémech.
- Zajímá se o blaho ostatních.
- Vyjadřuje své názory a umí si je obhájit.
- Uvědomuje si, že může svým jednáním ovlivnit okolní svět.
- Aktivně se zapojuje do života ve svém okolí.
- Přijímá zodpovědnost za své činy.
- Je si vědom své identity.
- Kriticky zvažuje společenské a politické problémy.

Je vhodné upozornit, že pro plnohodnotné zapojení se do života společnosti jsou často nezbytné další vlastnosti, které však rámec občanství přesahují. Občan musí být dostatečně čtenářsky gramotný a schopen se učit nové věci, často jsou potřeba dovednosti jako práce s informačními a komunikačními technologiemi, matematické nebo jazykové dovednosti. V různých situacích mohou být nezbytné znalosti ekonomické a právní, v některých případech také biologické, chemické či fyzikální (například v záležitostech týkajících se životního prostředí). Výše uvedený seznam vlastností demokratického občana je nutné vnímat jako určitý minimální základ, velmi důležitý je také rozvoj v dalších oblastech a široký rozhled.

1.3 Občanská angažovanost

Pokud se zabýváme občanskou angažovaností, často narazíme na jedince, kteří jsou k jejím výsledkům skeptičtí. Jeden z nejčastějších argumentů je, že běžný člověk nemá šanci cokoli ovlivnit. Podle našeho průzkumu mezi učiteli o dopadech občanské participace pochybují výrazně více lidé, kteří se sami na ničem nepodílí, toto přesvědčení slouží jako odůvodnění vlastní pasivity. V této kapitole nabízíme závěry výzkumu, který systematicky analyzoval důsledky zapojování se do veřejného života. Ačkoli potvrdil, že v mnoha případech se skutečně můžeme setkat s negativními dopady, pozitivní důsledky výrazně převažují ve všech oblastech.

Institut rozvojových studií¹ (Institute of Development Studies) analyzoval sto studií, které se zabývaly tím, jak lidé v různých částech světa vnímají svoji občanskou aktivitu a co jim tato zkušenost přináší. Důsledky občanské angažovanosti rozdělili autoři do čtyř kategorií (Gaventa et Barrett, 2010):

- Utváření občanství
- Možnosti občanské participace
- Vstřícný a odpovědný stát
- Inkluzivní a soudržná společnost

Utváření občanství

Vznik občanství není pouze právním aktem a procesem vymezení občana, ale probíhá postupně na základě zkušeností s participací, kdy si jedinec uvědomuje sebe sama jako jednající osobu vědomou si svých práv a je schopen podle nich konat. Formování občanství představuje cyklický proces, kdy aktér získává při aktivním zapojení se do řešení problému nové znalosti a ty pak následně posilují jeho vědomí občanství a motivují ho do další participace.

Podstatný je také přínos pro oblast dovedností a postojů. V průběhu participace se rozvíjí důvěra ve své vlastní schopnosti uplatnit se ve veřejném životě, která následně přispívá k vytvoření občanské identity. Proces velmi trefně popisuje jeden z respondentů výzkumu:

„I bez formálního vzdělání, díky zapojení se do těchto programů a aktivit, jsem se mohl stát plně vědomou lidskou bytostí.“

Respondentův citát vystihuje, že na začátku své participace si ani nebyl schopen uvědomit, jaká práva by mohl mít a o co by mohl usilovat, až v průběhu participace si plně uvědomil význam role občana.

Je nutné upozornit, že za určitých okolností může probíhat opačný proces. Pokud se jedinec zapojí pouze pod vlivem vnějších tlaků či má celá participace pouze formální podobu, důsledkem může být následná pasivita, nedůvěra v možnost cokoli ovlivnit a neochota k další angažovanosti.

Aktivní participace, reálné zapojení se do řešení problémů, je nedílnou součástí procesu utváření občanství a je potřeba, aby mělo v rámci občanského vzdělávání žáků své pevné místo.

¹ Institute of Development Studies, University of Sussex, United Kingdom, <http://www.ids.ac.uk/>.

Možnosti občanské participace

V předchozí části jsme popsali interaktivní proces utváření občanství, kdy angažovanost vede k získání občanských znalostí, dovedností a postojů, které následně podporují další angažovanost. Postupné nabývání znalostí a dovedností vede k rozšiřování příležitostí, kde a jak je možné se zapojit. Tím se proměňuje podoba participace samotné, zároveň dochází k vytváření sítí a aliancí, které usilují o společný cíl.

Vstřícný a odpovědný stát

Studie prokázala, že samotná angažovanost zpravidla vede ke vstřícnějšímu přístupu ze strany státních institucí a představitelů a přispívá k vytvoření kultury odpovědnosti a otevřenosti. V některých případech participace vedla k rozšíření či upevnění občanských práv.

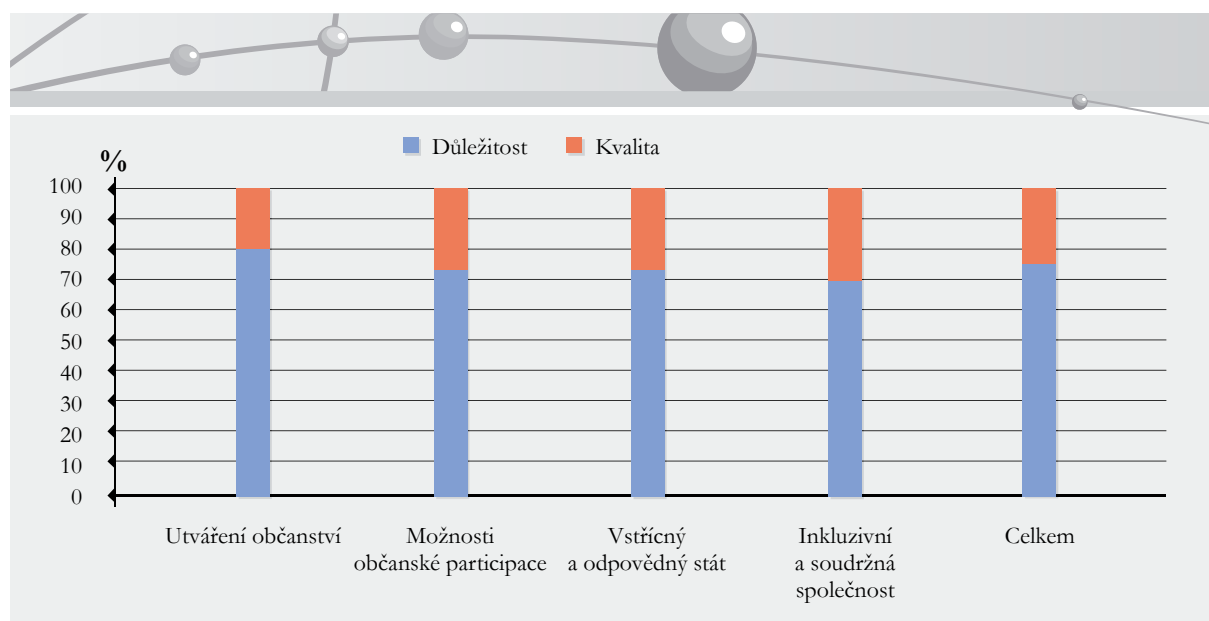
Právě v této oblasti je nejvyšší riziko negativních dopadů. Státní moc nemusí reagovat na požadavky svých občanů, případně může reagovat pouze formální, strojenou odpovědí. Instituce mohou deklarovat zavedení určité politiky, avšak už nedojde k její implementaci, případně změny nebudou mít dlouhého trvání.

Inkluzivní a soudržná společnost

Občanská angažovanost rozvíjí také sociální identitu, sebeúctu a důstojnost. Jedinec začíná vnímat sebe sama jako plnohodnotného člena společnosti, marginalizované skupiny se cítí být součástí celku a rozvíjí se pocit soudržnosti v celé společnosti.

Za určitých okolností může být i zde efekt pouze malý nebo žádný. Jedná se zpravidla o situace, kdy je občanská angažovanost připravena seshora a jedinci jsou do ní zapojeni uměle, nikoli ze své vlastní iniciativy.

Ve všech oblastech výrazně převažovaly pozitivní dopady nad negativními, četnosti v jednotlivých oblastech shrnuje následující graf. V celkovém porovnání bylo pozitivních dopadů 75 % oproti 25 % negativních.

Porovnání pozitivních a negativních důsledků občanské angažovanosti v jednotlivých oblastech.

Potvrzuje se převážně pozitivní dopad občanské angažovanosti, zároveň je možné vzít tyto výsledky jako varování před možnými negativními dopady. Právě dobře nastavené občanské vzdělávání, které může dopředu pomoci nalézt takové strategie, které budou minimalizovat negativní zkušenosti plynoucí z nepřípravenosti a nezkušenosti, může zároveň pomoci pochopit a pozitivně zpracovat případné negativní zkušenosti plynoucí z nedostatků v systému.

Příklady dobré praxe

Kdo jiný?; Člověk v tísni

Projekt Kdo jiný? je součástí vzdělávacího programu Jeden svět na školách, jehož cílem je podpořit mladé lidi v aktivnějším zapojení se do občanské společnosti. Projekt spočívá v podpoře týmových projektů středoškoláků, v realizaci studentských debat s politiky či novináři a v přípravě a organizaci studentských voleb. Jedním z výstupů projektu je také příručka dobré praxe, která shrnuje úspěšné studentské projekty z předchozích let.

www.kdojiny.cz

2. Občanská připravenost českých žáků

Klíčovou otázkou zůstává, zdali jsou žáci na svoji roli občana v demokratické společnosti připraveni. Základem pro tuto roli jsou vlastnosti a kompetence občana, které byly stručně nastíněny v předchozí kapitole. Kromě žádoucích občanských znalostí, dovedností a postojů je zároveň nezbytné, aby tyto schopnosti byly podpořeny širšími znalostmi a dovednostmi také v ostatních oborech, které mohou být pro participaci často nezbytné.

2.1 Občanské kompetence českých žáků

Dobrou ilustraci občanské připravenosti českých žáků nabízí mezinárodní srovnání. Mezinárodní asociace pro hodnocení výsledků ve vzdělávání (IEA, International Association for the Evaluation of Educational Achievement²) zrealizovalo již tři mezinárodní studie občanské výchovy, Česká republika byla zapojena do dvou šetření – do výzkumů CIVED (1999; Civic Education Study) a ICCS (2009; The International Civic and Citizenship Study). Můžeme tak nejen porovnávat stav českých žáků s jejich vrstevníky z jiných zemích, ale také sledovat trend vývoje v této oblasti. V České republice se výzkumu zúčastnilo více než 4 600 čtrnáctiletých žáků, celosvětově více než 140 000 žáků.

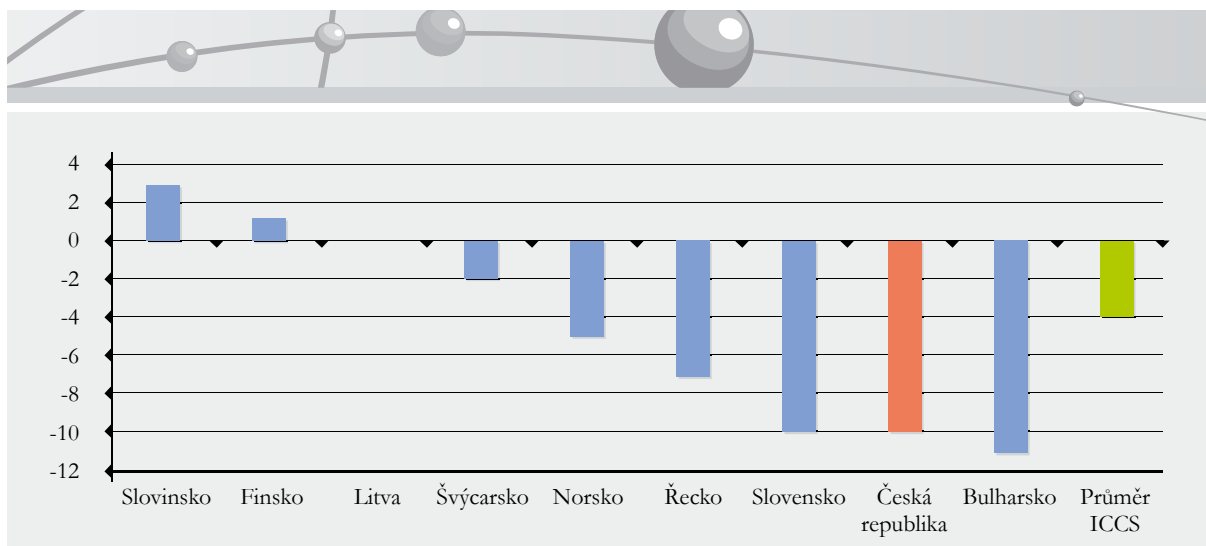
Pokles zájmu o angažování se ve společnosti a politice dokládá i poslední mezinárodní studie občanské výchovy ICCS 2009³, podle které mají čeští žáci mírně nadprůměrné občanské znalosti, porovnání s rokem 1999 však ukazuje jeden z nejvýraznějších poklesů ve znalostech celkově. Čeští žáci v porovnání s průměrem studie méně důvěřují politickým subjektům, méně se zapojují do občanských aktivit ve škole i mimo ni. Plánovaná budoucí účast žáků v národních volbách je výrazně nižší než ve všech ostatních státech (Schulz et al., 2010).

V oblasti **znalostí** se české děti umístily lehce nadprůměrně, závažné jsou ale rozdíly v úrovni znalostí mezi jednotlivými typy škol (zejména mezi žáky ZŠ a gymnázií; samotné výsledky základních škol byly mírně podprůměrné). Ve srovnání s předcházející studií CIVED (1999) je varovný pokles dosažené úrovně znalostí žáků, který byl jedním z nejvýraznějších mezi posuzovanými státy⁴ (pouze Bulharsko vykazovalo větší pokles znalostí než Česká republika).

2 Mezinárodní asociace pro hodnocení výsledků vzdělávání.

3 Do studie ICCS 2009 bylo zapojeno více než 140 000 žáků z 38 zemí, v České republice se zúčastnilo více než 4 600 žáků osmých ročníků, 1 600 pedagogů a 147 škol. Studie ICCS 2009 navazovala na předchozí studie Civic Education Study (9 zemí, 1971) a CIVED (28 zemí včetně ČR, 1999).

4 Samotné srovnání vývoje znalostí však bylo možné pouze u 17 států, které se zapojily do šetření CIVED 1999 i ICCS 2009.

Změna v občanských znalostech žáků mezi lety 1999 a 2009. V grafu nejsou zahrnuty všechny srovnávané země, průměr se týká všech. Změna je podle skóre ve výzkumu CIVED, ve kterém je mezinárodní průměr 100 bodů.

Žáci deklarují podporu demokratických aktivit podobně jako v jiných zemích. Zdůrazňují zejména svobodu slova, právo volit, zajímají se o společenskou a politickou situaci a životní prostředí, naopak malý zájem je o evropská a mezinárodní témata. I přes deklarovanou rovnost práv je pro více než 40 % českých žáků muž způsobilější k výkonu vysokých politických funkcí než žena a podobná část žáků souhlasí s tím, že prioritou ženy je péče o děti.

Samotné zapojení českých žáků do občanských aktivit ve škole (účast v rozhodování o školních záležitostech, účast ve studentských diskuzích o podstatných tématech apod.) i mimo ni (ekologická organizace, lidskoprávní organizace, skupina dobrovolníků pomáhající místnímu společenství apod.) je téměř ve všech sledovaných oblastech nižší v porovnání s mezinárodním průměrem. Zároveň 80 % žáků je přesvědčeno, že jejich účast na rozhodování školy by napomohla k zlepšení školy, 91 % žáků si myslí, že by přinesla pozitivní změny.

U plánovaných budoucích aktivit si žáci nejčastěji volili podpis petice (více než dvě třetiny), přibližně pětina by použila i nelegální formy protestu (sprejování, blokování dopravy a jiné). **Smutná je, vzhledem k výše uvedenému zdůrazňování práva volit, nízká ochota jít v budoucnu k volbám**, kdy relativně nejlépe dopadly volby do místního zastupitelstva (do dvou třetin), nejhůře pak volby do Evropského parlamentu (jedna třetina). Alarmujícím faktem je, že **tyto výsledky byly nejhorší ze všech zahrnutých zemí**. O aktivním vstupu do politické strany pak uvažuje jen necelých 10 % žáků. Ústav pro informace ve vzdělávání zrealizoval v roce 2010 výzkum občanských postojů mládeže inspirovaný právě mezinárodní studií CIVED 1999, výsledky osmnáctiletých žáků byly velice podobné výsledkům čtrnáctiletých žáků ve studii ICCS 2009.

Co se týče žáků středních škol, není situace lepší. K volbám se chystá pouze 47 % studentů, z toho „určitě ano“ zvolila pouze 2 % osmnáctiletých žáků, „spíše ano“ zvolilo 45 % studentů⁵.

Více než 70 % mladých lidí nepočítá s tím, že by se někdy v budoucnu účastnilo organizovaných diskusí k politickým či společenským záležitostem, přispívalo k tomuto tématu do médií, zapojilo se z politických či společenských důvodů do nějaké organizace či spolku nebo pomáhalo ve volební kampani (ÚIV, 2010).

⁵ Prvotní zjištění ze šetření Občanské postoje mládeže (UIV, 2010).

Je nutné podotknout, že popsaná situace není specifická pouze pro mladé lidi, odráží širší společenský stav. Šetření hodnotových preferencí⁶ v České republice mezi lety 1991 a 2007 poukazuje na výrazný pokles hodnoty „politika“, která představuje váhu veřejné či občanské dimenze člověka. Klesající trend se projevuje také v dalších evropských zemích, většinou však méně výrazně. V posledním šetření v roce 2007 byla hodnota „politika“ považována za spíše nedůležitou až zcela nedůležitou, rostoucí preference vykazují pouze hodnoty „přátelé“ a „volný čas“ (Prudký et al., 2009).

Jiné průzkumy nabízejí komplexnější pohled a méně jednoznačné výsledky. V pravidelných šetřeních Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM) mezi lety 1990 a 2008 rostl význam hodnot „Pomáhat rozvoji demokracie ve společnosti“ a „Prosazovat politiku mé strany, hnutí“, naopak klesal význam hodnoty „Být dobře informován o dění u nás a ve světě“ (Prudký et al., 2009). Přehled o dění ve společnosti je nezbytným předpokladem odpovědné a konstruktivní participace. Lze si oprávněně klást otázku, jestli tento trend nevede k prosazování vlastních názorů bez ohledu na názory ostatních a bez uvážení širšího kontextu situace.

Příklady dobré praxe

Já, občan; Sdružení pro výchovu k občanství a demokracii

Projekt Já, občan byl navržen tak, aby pokryl celé průřezové téma základního vzdělávání Výchova demokratického občana a značnou část vzdělávacího oboru Výchova k občanství, je vhodnou náplní hodin občanské výchovy či společenskovedních seminářů. Na začátku roku si žáci vyberou veřejný problém, který postupně analyzují, hledají vhodné řešení, realizují své řešení a následně svoji činnost představí na regionální či celostátní prezentaci žákovských projektů.

www.ja-obcan.info

<http://clanky.rvp.cz/clanek/k/g/1645/PROJEKT-JA-OBCAN.html>

2.2 Širší znalosti českých žáků

V roce 2010 OECD publikovalo zprávu o trendech výsledků vzdělávání v jednotlivých zemích podle hodnocení PISA (OECD, 2010b). Výsledky českých žáků v matematice i v přírodních vědách vykazovaly největší pokles ze všech sledovaných států, výsledky čtenářské gramotnosti vykazovaly jeden z nejméně výrazných poklesů⁷. Podobný pokles ukazuje také srovnání podle TIMSS (McKinsey, 2010b). Oproti nadprůměrným výsledkům v 90. letech dnes čeští žáci vykazují průměrné výsledky v matematice a v přírodních vědách a podprůměrné ve všech oblastech čtenářské gramotnosti (OECD, 2010a), výsledky v oblasti znalostí jsou zpravidla lepší než v oblasti praktických kompetencí (OECD 2007).

Čeští žáci mají nejméně ze všech rádi školu (studie zahrnovala 25 států; OECD, 2009) a také vykazují nejméně výrazný pokles zájmu o čtení⁸ (OECD, 2010b). Přibližně 25 % patnáctiletých českých žáků nedosahuje ani druhé úrovně čtenářské gramotnosti podle PISA⁹, která je základním předpokladem pro další akademickou kariéru a z našeho pohledu také klíčovou pro plnohodnotnou občanskou participaci.

6 V šetření byla použita sada šesti hodnot podle R. Ingleharta: rodina, práce, přátelé, volný čas, politika a náboženství. Navzdory své neúplnosti je tato šestice poměrně často používána, a tak je umožněno sledování časových trendů i mezinárodní porovnávání.

7 Trend čtenářské gramotnosti byl zjišťován srovnáním výsledků pro roky 2000 a 2009 (hodnocení bylo realizováno také v letech 2003 a 2006, výsledky českých žáků v těchto letech korespondují s celkovým trendem), trend výsledků v matematice na základě dat z let 2003 a 2009 a trend v přírodních vědách porovnáním roků 2006 a 2009.

8 Studie hodnotí zájem o čtení dvěma indikátory, v jednom vykazovala Česká republika nejméně výrazný pokles, ve druhém druhý nejméně výrazný pokles (po Portugalsku).

9 Tzn. nedokážou vyhledat v textu informace, které vyhovují určitým kritériím, mají potíže s pochopením hlavní myšlenky, nerozumí vztahům a nedokážou pochopit význam na základě omezené části textu.

Navzdory trendům ve výsledcích žáků nelze hovořit o beznadějně pozici českého školství. Aktuální výsledky jsou stále ještě průměrné v porovnání s dalšími zeměmi. Mnoho dalších ukazatelů je příznivých; Česká republika má nízkou novorozeneckou úmrtnost, méně sebevražd mladistvých, méně těhotenství u mladých dívek, v porovnání s ostatními zeměmi je méně šikanovaných žáků a méně žáků předčasně ukončí školní docházku (OECD, 2009). Z pohledu nákladů je české školství efektivní – navzdory podprůměrnému financování stále dosahujeme průměrných výsledků. Dá se říct, že naše školství je efektivnější, než by se dalo očekávat na základě prostředků, které do něj putují. Proto je žádoucí nevnímat nové studie OECD jako příslavný „hřebík do rakve“, ale jako impuls k systémové a koncepční změně českého školství.

3. Definice občanského vzdělávání a jeho úloha v demokratických společnostech

Jak bylo zmíněno, současné výzkumy upozorňují na skutečnost, že čeští žáci nejsou připraveni na plnohodnotný a aktivní život ve společnosti tak dobře, jak bychom si přáli. Pro udržení a další rozvoj demokratické společnosti u nás je přitom nesmírně důležité, aby se občané zapojovali do veřejného dění. Je potřeba je vybavit všemi znalostmi a dovednostmi potřebnými k tomu, aby se mohli podílet na správě společnosti. Je nutné tuto situaci řešit, probudit zejména u mladých lidí zájem o občanskou participaci, vybavit je kompetencemi, které jsou k občanské participaci potřebné.

„Vzdělání má vést studenty k tomu, aby si vytvořili schopnosti vnímat kriticky svět, ve kterém žijí a který je obklopuje, tak aby viděli svět ne jako statickou realitu, ale jako realitu, která je ve stálém a dynamickém procesu vytváření a oni sami mají sílu svým jednáním svět tvořit a měnit.“

(volně přeloženo dle P. Freire)

Jedním z možných řešení je kvalitní **občanské vzdělávání**, které by umožňovalo žákovi nebo i dospělému jedinci získávat vše potřebné k tomu, aby se mohl aktivně podílet na řešení problémů, které trápí jeho okolí a společnost. Proto v současné době vidíme nárůst zájmu o tuto oblast vzdělávání ze strany mnohých významných aktérů v oblasti vzdělávání.

V souladu s Evropskou komisí například můžeme vymezit čtyři oblasti, které mají být vzděláváním podporovány (Evropská komise, 2007):

- osobní naplnění,
- sociální začlenění,
- aktivní občanství,
- zaměstnatelnost.

Oblast aktivního občanství zde má srovnatelnou váhu s oblastí zaměstnatelnosti, z čehož můžeme usuzovat na důležitost, která se rozvoji aktivního občanství příkládá. Evropská komise si rovněž nechala vypracovat studii **Indicators for Monitoring Active Citizenship and Citizenship Education** (De Weerd et al., 2005), jejímž cílem je vymezit aktivní občanství, občanské vzdělávání a indikátory pro jejich sledování. Mezi další významné aktéry, kteří se zabývají podporou občanského vzdělávání na mezinárodní úrovni, patří následující:

- Evropská komise: Study on Active Citizenship Education, 2007.
- Evropská společenství: Klíčové schopnosti pro celoživotní učení. Evropský referenční rámec, 2007.
- Rada Evropy realizuje na podporu aktivního občanství program Výchova k demokratickému občanství / Lidskoprávní výchova (EDC/HRE – Education for Democratic Citizenship / Human Rights Education).
- Mezinárodní asociace pro vyhodnocování výsledků vzdělávání realizovala v roce 2009 již třetí mezinárodní výzkum občanské výchovy (ICCS 2009, The International Civic and Citizenship Study).

- Americké Centrum pro informace a výzkum v občanském vzdělávání a angažovanosti (CIRCLE, The Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement) ve spolupráci s Carnegie Corporation publikovalo v roce 2003 dokument Občanské poslání škol (Civic Missions of Schools).

U nás ani v Evropě však neexistuje jednotný koncept občanství ani občanského vzdělávání¹⁰. Shrňeme-li to podstatně i z výše uvedených zdrojů, můžeme říci, že

občanské vzdělávání jsou takové výchovně-vzdělávací aktivity, které posilují občany, aby se informovaně, odpovědně a aktivně podíleli na spravování věcí veřejných a na rozvoji demokratické společnosti.

V souladu se strategickými dokumenty lze považovat za hlavní kritérium aktivního občanství **participaci – aktivní zapojení se**, tedy reálné zapojování se do rozhodování a řešení problémů ve svém okolí i širší společnosti, nevyjímaje dimenzi evropskou a globální. Občanské vzdělávání si klade za cíl vybavit účastníky takovými nástroji, které by jim toto umožňovaly, a nabízí tak možnost propojit život ve škole s reálnou situací venku a motivovat žáky tím, že se naučí něco, co budou ve skutečném životě potřebovat.

Příklady dobré praxe

Škola pro udržitelný život; Nadace Partnerství a Středisko ekologické výchovy a etiky Rýchory - SEVER

Program usiluje o rozvoj občanské společnosti a vytváření dlouhodobých partnerství školy s rodiči a lokálními organizacemi. Vychází z myšlenky místně zakotveného učení a učení službou. Žáci postupně navrhnou a realizují projekt podporující udržitelnější rozvoj obce či městské části. Tím dochází k obohacení výuky podle potřeb skutečného života a k rozvoji kompetencí nezbytných pro řešení problémů současného světa. Na webových stránkách programu je také soupis realizovaných projektů z předchozích let.

<http://www.skolaprozivot.cz/>

3.1 Cíle občanského vzdělávání

Primárním cílem, který je obsažen již ve vymezení občanského vzdělávání, je vybavit žáky vším potřebným k aktivnímu a zodpovědnému občanství – probouzet v mladých lidech aktivní občanství. Kromě hodnot občanství, které byly vymezeny v předchozích kapitolách, je možné cíle občanského vzdělávání stanovovat na konkrétní úrovni pomocí klíčových kompetencí (klíčových schopností¹¹), jejichž osvojení je pro odpovědné a aktivní občanství potřebné a které napomohou pozitivním výsledkům občanské participace. Na základě modelu Evropské komise lze tyto klíčové schopnosti rozdělit do tří hlavních kategorií, které jsou v obecné pedagogice i didaktice známé:

- **znalosti** (např. lidská práva, fungování politických a sociálních institucí, principy demokracie apod.),
- **postoje a hodnoty** (např. úcta a respekt k druhým, oceňování kulturní rozmanitosti, vstřícnost a empatie k problémům druhých, pozitivní obraz sebe samého a další),
- **dovednosti**, a to zejména **aktivní participace** žáků a schopnost opravdu se aktivně zapojovat do řešení problémových situací reálného života (Evropská komise 2005, 2007).

¹⁰ Pro bližší seznámení se s jednotlivými koncepty a definicemi viz také definice Rady Evropy: *Charta Rady Evropy o výchově k demokratickému občanství a lidským právům*, Masarykova univerzita, 2012.

A další: Pol, 2003: http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Pdf/Documents/2003_26_All-EuropeanStudyCentraleuropeRegion_En.PDF

ICCS: Kerr, 2005: http://www.inca.org.uk/pdf/Active_citizenship_background_paper.pdf

¹¹ Nejedná se o klíčové kompetence, jak je definuje RVP, ale o klíčové kompetence pro celoživotní učení Evropského referenčního rámce, kde jednou z oblastí je i oblast sociálních a občanských kompetencí, schopností.

Jen rozvíjení všech těchto vzájemně provázaných složek může vést k plnohodnotnému aktivnímu a odpovědnému občanství. V následujícím textu se zaměříme na důvody, proč je důležité dále občanské vzdělávání rozvíjet, jaká je výchozí situace v ČR a jaké jsou cesty pro další rozvoj.

3.2 Občanské vzdělávání ve školách

Z výše popsané společenské situace vychází snaha podporovat občanské vzdělávání, které při správném přístupu dokáže úspěšně reagovat na uvedené problémy. V tomto dokumentu se zaměřujeme na děti a mladé lidi, kde klíčovou institucí pro rozvoj občanství je škola:

- Školy jsou jedinou institucí, která může působit na všechny mladé lidi v celé zemi.
- Školy mají vynikající předpoklady pro rozvoj občanských znalostí a kritického myšlení.
- Ve školách se setkávají žáci pocházející z různého prostředí, učí se společně jednat, komunikovat a pracovat (CIRCLE, 2003).

Školy mohou výrazně přispět k občanské angažovanosti poskytováním kvalitní výuky v jiných oblastech. Vzdělání lidé se podle mezinárodní studie CIRCLE (2003) více účastní voleb, lépe se orientují ve společenském dění a častěji jsou ochotni dobrovolně pomoci. K účinné participaci jedinec nezbytně potřebuje dobrou čtenářskou gramotnost, kritické myšlení a někdy také matematické dovednosti, musí být schopen porozumět komplexním tématům (které mohou mít ekonomický nebo vědecký rozměr), musí umět používat informační technologie a dokázat komunikovat s jinými lidmi. Pro podporu občanství je klíčové, aby školy poskytovaly kvalitní vzdělání ve všech oblastech.

Výzkumy jednoznačně prokázaly pozitivní dopad občanského vzdělávání na občanské kompetence v celé šíři (CIRCLE, 2003). Některé přístupy mají výraznější přínos pro znalosti žáků, rozvíjí dovednosti či postoje, další podporují motivaci k vlastní participaci. Důležité je si uvědomovat, že pokud některé oblasti kurikulum zcela opomíjí, nelze očekávat, že je žáci budou umět. Pokud chceme, aby si žádomci dovednosti či postoje osvojili, je potřeba je systematicky rozvíjet a vyučovat.

Občanské vzdělávání však musí dodržovat určité základní principy, neboť v některých případech může být hranice mezi občanským vzděláváním a indoktrinací velmi tenká. Nevhodně navržené občanské vzdělávání může vést k pocitu odcizenosti a posilovat neochotu k jakékoli angažovanosti. Obecně můžeme pravidla k výuce demokratického občana shrnout do několika bodů:

- *Induktivní přístup* – nechat žáky řešit konkrétní situace a ty pak generalizovat na obecnou rovinu.
- *Aktivní přístup* – nechat žáky věci „dělat“, než jim o nich říkat.
- *Relevantní výuka* – vybírat metody výuky, které se vztahují k reálným situacím ze života školy, obce nebo širšího světa.
- *Kooperativní přístup* – pracovat ve skupinách.
- *Interaktivní výuka* – vyučovat pomocí diskuzí a debat.
- *Kritický přístup* – vést studenty tak, aby mysleli sami za sebe, zjišťovat jejich názory a pomáhat jim rozvíjet dovednosti argumentovat.
- *Participace* – dovolit studentům podílet se na jejich vlastním vzdělávání a dávat možnost zapojovat se do správy školy. Nechat je vybírat témata k diskuzi, výzkumu a podílet se na sebehodnocení vlastní práce.

O dalších vhodných přístupech k občanskému vzdělávání a o základních principech pojednáme v následujících kapitolách. Rada Evropy ve spolupráci s dalšími aktéry v oblasti vzdělávání učitelů identifikovala čtyři stěžejní oblasti, ve kterých je potřebný profesní rozvoj učitelů pro efektivní výchovu žáků k demokratickému občanství. Každá z oblastí poskytuje odpověď na jednu z klíčových otázek výuky k občanství:

- **Co mohu dělat?** Učitel potřebuje mít dostatečné znalosti o výchově k občanství.
- **Jak to mohu dělat?** Učitel potřebuje znát metody a formy výuky, které může využívat pro výchovu

k občanství, musí umět plánovat výchovně vzdělávací proces, řídit ho a také hodnotit.

- **S kým mohu spolupracovat?** Učitel potřebuje vědět, jak může k výuce využít zapojení žáků do života komunity.
- **Jak mohu výuku dále zlepšovat?** Učitel je schopen uplatňovat participativní přístup a také vyhodnocovat jeho výsledky.

Jednotlivé oblasti Rada Evropy rozpracovala do konkrétních kompetencí v publikaci Jak každý učitel může podporovat výchovu k občanství a lidským právům (Keating-Chetwynd, 2009; v anglickém jazyce je publikace dostupná na webových stránkách Rady Evropy, Centrum občanského vzdělávání publikaci překládá do češtiny).

Příklady dobré praxe

Právo pro každý den / Street Law; Partners Czech

Právo pro každý den / Street Law je interaktivní vzdělávání o zákonech, demokracii a lidských právech. Díky aktivnímu zapojení všech studentů rozvíjí nejen právní znalosti, ale zejména praktické dovednosti, jež jsou potřebné v osobním i profesním životě: řešení konfliktů, kritické myšlení, srozumitelný projev, samostatnost a schopnost nahlížet problémy z více úhlů.

<http://www.partnersczech.cz/cs/street-law>

4. Stav občanského vzdělávání v České republice

Tato kapitola je věnovaná aktuálnímu stavu občanského vzdělávání u nás, přičemž vycházíme jednak z aktuálních kurikulárních dokumentů v ČR, jednak z některých zahraničních srovnávacích výzkumů, do kterých byla ČR zapojena. Správné zhodnocení stávající úrovně občanského vzdělání českých žáků a občanského vzdělávání na českých školách je klíčové pro jakékoliv návrhy dalšího směřování občanského vzdělávání.

4.1 Pozice občanského vzdělávání v českém vzdělávacím systému

V historické tradici občanského vzdělávání u nás spatřujeme důraz na „předmětový“ přístup k OV, kdy je tématu věnován samostatný povinný vyučovací předmět. Tato praxe zůstává i nyní (zejména realizována v rámci vzdělávací oblasti Výchova k občanství), ale po formulaci nových principů vzdělávání, dříve v tzv. Bílé knize – *Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR* (2001) a následně školským zákonem (*Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání*), je **možnost zařazovat témata OV i průřezově do všech předmětů** (zejména průřezové téma Výchova demokratického občana, dále Osobnostně sociální výchova, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova a některá témata Mediální a Environmentální výchovy). S touto reformou přichází důraz nejen na znalosti, ale i na hodnoty, postoje a dovednosti v dané oblasti, což nahrává pozitivním změnám nejen v občanském vzdělávání na našich školách.

Přesnější kritéria hodnocení a posuzování dosažených výstupů však ještě chybí a i vzhledem k možnosti škol autonomně určovat obsahy a formy dosažení stávajících povinných výstupů z RVP je těžké najít srovnatelná kritéria. Zatím také i z tohoto důvodu chybí data o účinnosti občanského vzdělávání na školách, protože bez srovnatelného hodnocení není možné efektivitu zjišťovat.

Rovněž chybí širší podpora učitelů, kteří jsou základem úspěchu jakéhokoliv občanského vzdělávání na školách, a ve snaze změnit a zlepšit občanské vzdělávání je jejich podpora považována za klíčovou (Evropská komise, 2005). Rada Evropy v *doporučeních k Výchově demokratického občanství* (Rada Evropy, 2002) klade důraz na vytvoření metodických nástrojů a zřízení poradenských center pro učitele výchovy k občanství. V mnoha zemích EU je podle výsledků studie zavedena podpora učitelů a pomoc v podobě materiálů, pomůcek

(např. Finsko, Belgie, Estonsko, Itálie, Švédsko, Litva, Rumunsko), finanční podpory (Spojené království). V České republice žádná taková specifická pomoc neprobíhá. Jedinou oblastí podpory učitele OV je další vzdělávání, kdy si z nabídky jednotlivých kurzů učitel může vybrat takový, který se orientuje na daná témata.

U nás podpůrnou roli často přejímají nestátní organizace, které se zabývají oblastí lidských práv a vzděláváním (Centrum pro demokratické učení, Centrum občanského vzdělávání a jiné), také je realizováno několik projektů, které pomáhají učitelům hledat novou cestu v občanském vzdělávání.

Příklady dobré praxe

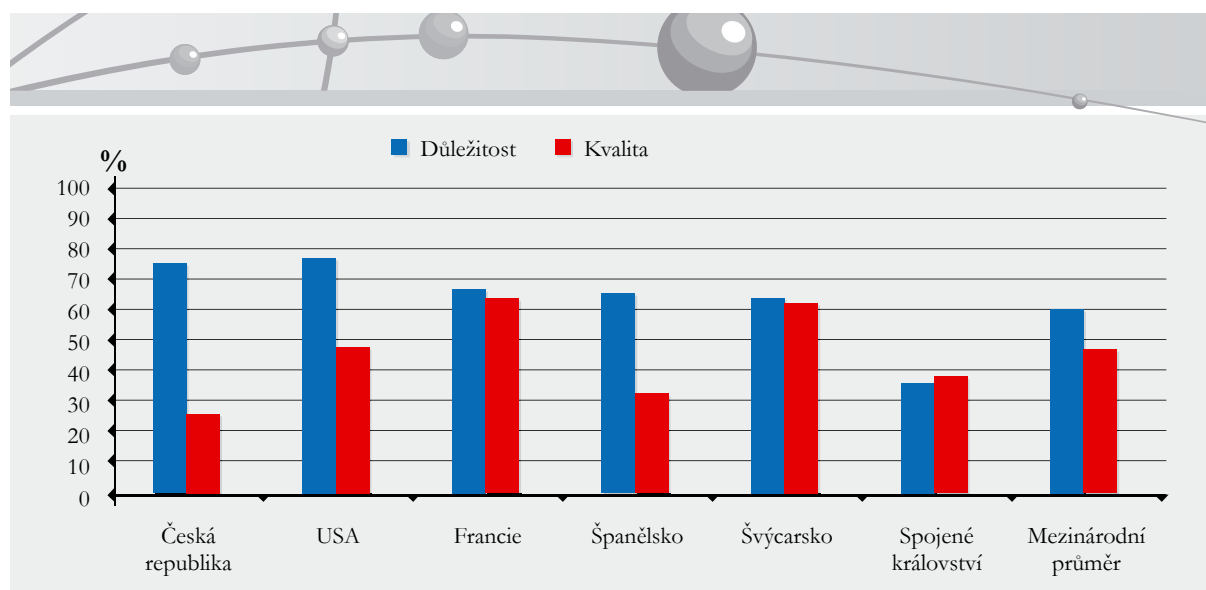
Ekopolis; Scio

Prostřednictvím atraktivní stolní didaktické hry se každý žák ocitne v roli starosty, který postupně rozvíjí své městečko, a musí při tom vhodně skloubit ekonomické, sociální i ekologické projekty. Součástí projektu jsou jak podrobné metodiky a pracovní listy, které ulehčí učitelům práci, tak i atraktivní internetové rozhraní pro plnění úkolů navázaných na reálné prostředí, ve kterém žáci žijí.

www.ekopolis.cz

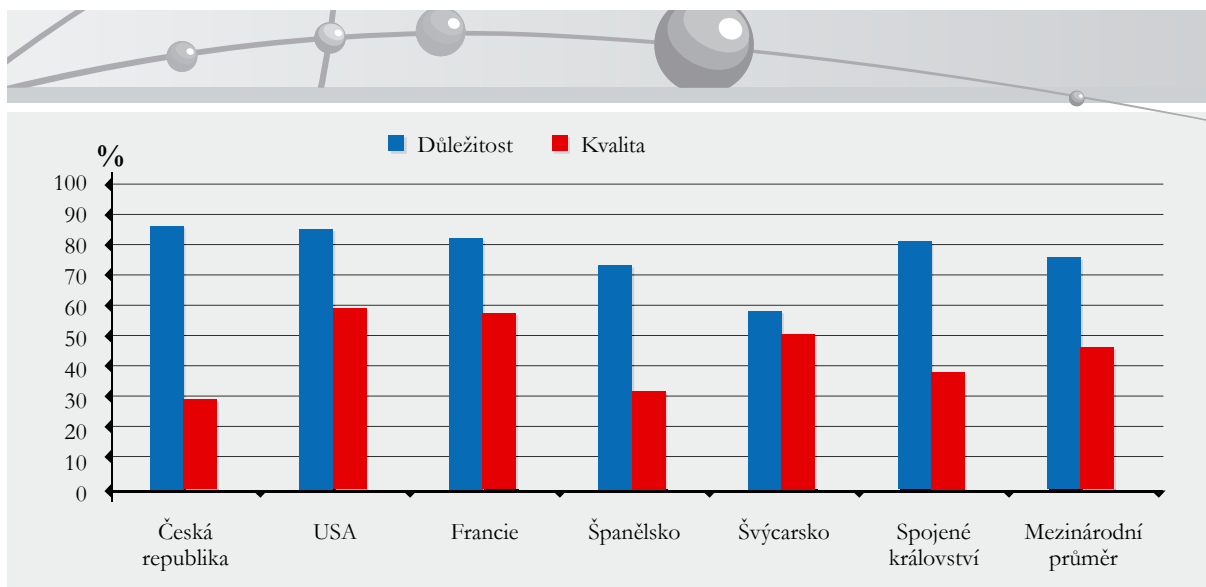
4.2 Vnímaná důležitost a kvalita občanského vzdělávání

Centrum občanského vzdělávání navázalo na mezinárodní výzkum, který zjišťoval názory veřejnosti na vzdělávání ve školách, a zrealizovalo doplňující šetření pro Českou republiku. Následující graf porovnává, jak občané jednotlivých zemí vnímají důležitost výchovy k občanství a její současnou kvalitu.

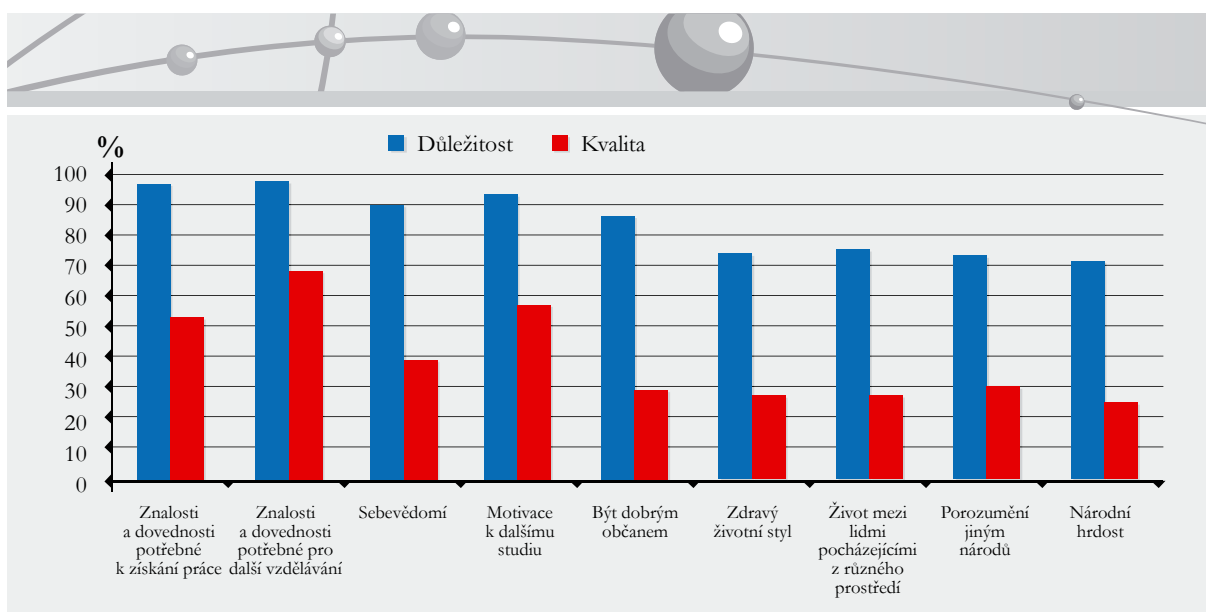
Graf znázorňuje podíl občanů, kteří považují výchovu k občanství, jako předmět na školách, za důležitou, a zároveň podíl občanů, kteří jsou přesvědčeni, že v současné době ji školy dokážou realizovat kvalitně (mezinárodní průměr je založen na datech pro všech třináct zemí zapojených do výzkumu).

Výzkum se kromě porovnávání předmětů týkal i kompetencí, které by škola měla rozvíjet. V mezinárodním srovnání právě česká veřejnost považuje za nejdůležitější, aby škola u žáků podporovala schopnost být dobrým občanem. Kvalitu takové podpory ve školách ve srovnání s ostatními zeměmi hodnotí nejhůře. V porovnání s ostatními kompetencemi schopnost být dobrým občanem vykazuje největší rozdíl mezi vnímanou důležitostí a současnou kvalitou – tedy mírou, do jaké se školám daří skutečně schopnost rozvíjet. Shrňme-li to, česká veřejnost považuje výchovu k občanství za velmi důležitou, ale její aktuální podoba ve školách má podle dotazovaných velice nízkou kvalitu.

Graf znázorňuje podíl občanů, kteří vnímají jako důležité, aby školy podporovaly dovednost „být dobrým občanem“, v porovnání s podílem občanů, kteří jsou přesvědčeni, že školy tuto dovednost aktuálně rozvíjet dokážou (mezinárodní průměr je založen na datech pro všech třináct zemí zapojených do výzkumu).

U hodnocení dovednosti „být dobrým občanem“ je situace obdobná. Česká veřejnost ji i v mezinárodním srovnání považuje za velmi důležitou, avšak schopnost školy tuto dovednost rozvíjet je podle hodnocení naší veřejnosti nejnižší ze všech zemí v průzkumu zapojených.

Graf ukazuje, jak čeští občané vnímají důležitost a současnou kvalitu podpory jednotlivých kompetencí na školách.

Jestliže se podíváme na dovednost „být dobrým občanem“ ve srovnání s jinými znalostmi a dovednostmi, které má škola rozvíjet, je u ní největší rozdíl mezi vnímanou důležitostí a kvalitou podpory ve školách.

Postoje české veřejnosti podtrhují význam občanského vzdělávání a také potřebu kvalitního a systematického rozvoje této oblasti.

5. Doporučení pro rozvoj občanského vzdělávání

„Možná se ptáte, o jaké republice sním. Odpovídám: o republice samostatné, svobodné, demokratické, o republice hospodářsky prosperující a zároveň sociálně spravedlivé, zkrátka o republice lidské, která slouží člověku, a proto má naději, že i člověk poslouží jí. O republice všestranně vzdělaných lidí, protože bez nich nelze řešit žádný z našich problémů – lidských, ekonomických, ekologických, sociálních a politických.“

V. Havel

Je nezbytné, aby občanské vzdělávání bylo uskutečňováno prostřednictvím života celé školy a reálně se objevovalo jako průřezové téma v různých předmětech. Pro plnohodnotné demokratické občanství také nestačí pouze občanské kompetence, často jsou nutné znalosti a dovednosti z mnoha dalších oblastí. Bylo by samozřejmě chybou rozvíjet pouze oblast občanského vzdělávání, je nutné systematicky podporovat a rovnoměrně rozvíjet celý vzdělávací systém. Na úvod této kapitoly proto zařadíme několik odstavců, které se netýkají pouze občanského vzdělávání, ale všech oblastí vzdělávání ve školách. Uvádíme pouze několik základních doporučení, není naším cílem pokrýt tuto oblast vyčerpávajícím způsobem. Zájemce odkazujeme na komplexní studie zabývající se vzdělávacími systémy či konkrétně českým školstvím:

- How the world's best-performing school systems come out on the top (Jak se nejlepší školy světa staly nejlepšími; McKinsey, 2007).
- How the world's most improved school systems keep getting better (Jak se nejrozvinutější školy dovedou stále zlepšovat; McKinsey, 2010a).
- Klesající výsledky českého základního a středního školství: fakta a řešení (McKinsey, 2010b).
- Rámec strategie konkurenceschopnosti (studie Národní ekonomické rady vlády, 3. kapitola se zabývá českým školstvím; Mejstřík, 2011).

5.1 Rozvoj vzdělávací soustavy

Často se setkáme s tvrzením, že hlavním problémem školství je nedostatek finančních prostředků. V porovnání s průměrem rozvinutých zemí je české školství skutečně podfinancované, přesto se však nelze upínat k vyššímu rozpočtu na vzdělávání jako k jedinému řešení. Peníze mají výrazný vliv na kvalitu vzdělávání u extrémně podfinancovaných vzdělávacích systémů, od určité úrovně financování se jejich vliv postupně snižuje – a české školství tuto hranici již překročilo (McKinsey, 2010b). Dodatečné finanční prostředky nemusí nutně vést k požadovanému zlepšení, ale také naopak další zlepšení nemusí nezbytně záviset na zvýšení rozpočtu na vzdělávání. Z finančního hlediska lze za problém považovat finanční ohodnocení pedagogů. Nástupní plat učitelů je výrazně nižší v porovnání s jinými vysokoškolskými obory, tato situace přispívá k nižší atraktivitě pedagogické profese.

Mnoho změn v českém školství lze uskutečnit i bez zvýšení nákladů na vzdělávání. Společnost McKinsey (2010a) identifikovala šest kroků, které jsou nezbytné pro zlepšení školského systému nezávisle na jeho aktuální úrovni:

- revize kurikula a standardů,
- přiměřené ohodnocení učitelů a ředitelů včetně možnosti kariérního růstu,
- rozvoj technických dovedností učitelů a ředitelů,
- hodnocení studentů,
- zavedení systému monitoringu a dat,
- facilitace procesu změny pomocí strategických a legislativních dokumentů.

Ve studii zaměřené přímo na české školství společnost McKinsey nabízí tři oblasti, kde je možné relativně snadno dosáhnout výrazného zlepšení (zpracováno podle McKinsey, 2010b).

Učitelé

Pozitivní je skutečnost, že 85 % pedagogů má adekvátní kvalifikaci pro svoji profesi a za vhodných podmínek se někteří z nich mohou blížit nejlepší mezinárodní praxi. Pro další rozvoj vzdělávacího systému jsou žádoucí opatření, která:

- k pedagogice přivedou velmi kvalitní studenty (10-30 % nejlepších studentů),
- nabídnou výrazně prakticky zaměřené vzdělání (praxe může tvořit 20-40 % studia),
- zajistí průběžný profesní rozvoj (například pomocí vzájemného sdílení příkladů dobré praxe),
- pravidelnou zpětnou vazbou a hodnocením dále napomáhají dobrým výsledkům.

Ředitelé

V současné době ředitelé tráví většinu času provozními záležitostmi a administrativou. Role ředitele je zcela klíčová, vynikající ředitel dokáže výrazně zlepšit výsledky vzdělávání celé školy. V neefektivnějších vzdělávacích systémech věnují ředitelé více než 50 % svého času řízení kvality výuky (hospitace a koučování pedagogů, cílená podpora výměny nejlepší praxe). V České republice nedostávají ředitelé škol takřka žádnou zpětnou vazbu od zřizovatele, hodnocení ze strany České školní inspekce klade větší důraz na finanční oblast a image školy než na kvalitu práce ředitele (McKinsey, 2010b).

Standardy a hodnocení

Vytvoření rámcových vzdělávacích programů znamenalo podstatný krok kupředu svým důrazem na kompetence, nejkvalitnější vzdělávací systémy však mívají ještě konkrétnější standardy, které stanovují úroveň znalostí a dovedností někdy i pro jednotlivé ročníky. Česká republika je také jednou z mála evropských zemí, kde neexistuje celostátní testování znalostí a dovedností. Česká školní inspekce zaměřuje podstatnou část své činnosti na právní a podpůrné otázky (budovy a vybavení, kontrola dodržování právních předpisů), vzhledem k výsledkům žáků by bylo žádoucí klást větší důraz také na kvalitu vzdělávání (McKinsey, 2010b).

Tvorba standardů i celostátního hodnocení musí být velmi dobře naplánována a řízena, neboť chyby při jejich zavádění mohou mít negativní dopad i na další potenciální změny vzdělávacího systému. Standardy nelze vytvořit rychle a musí být výsledkem odborné i širší společenské diskuze, celostátní hodnocení musí být dobře komunikováno směrem k odborné i široké veřejnosti a je třeba zdůraznit, že jeho cílem nesmí být žebříčky škol ani jakékoli finanční postihy (Mejstřík, 2011). Hodnocení by mělo klást rovnocenný důraz na všechny složky vzdělávání – nejen na znalosti žáků, ale také na praktické dovednosti a postoje. Prostředí, ve kterém výuka probíhá, a metodám, které učitelé uplatňují při výuce, by měla být věnována stejná pozornost jako podobě ŠVP. Je však potřeba definovat výstupy vzdělávání a systematicky ověřovat jejich dosahování.

Studie McKinsey (2010a) identifikovala tři příčiny, které ve skutečně efektivních vzdělávacích systémech pomohly nastartovat reformy: socioekonomická krize, odborná a kritická zpráva o výsledcích vzdělávacího systému nebo změna politického představitele. Z tohoto pohledu se české školství může jevit v ideální startovní pozici. Pro dlouhodobý rozvoj vzdělávání je však také nezbytná stabilita na úrovni politické či strategické reprezentace či alespoň opatření pro dlouhodobé směřování ke stanoveným cílům reformy.

Příklady dobré praxe

Výchova k demokratickému občanství a k lidským právům (Education for Democratic Citizenship and Human Rights); Rada Evropy

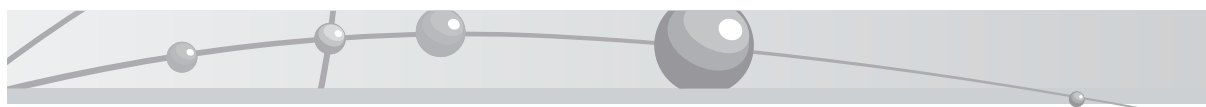
Rada Evropy systematicky podporuje vzdělávání s důrazem na rozvoj výchovy k občanství a k lidským právům a publikuje odborné i metodické publikace. Jedním z výstupů programu na podporu výchovy k občanství je šestice manuálů pro pedagogy, které nabízí především modelové lekce pro přímé využití ve výuce. Centrum občanského vzdělávání manuály překládá a mnoho konkrétních lekcí inspirovaných manuály Rady Evropy naleznete na webových stránkách projektu Výchova k občanství.

http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/3_RESOURCES/Resources_for_teachers_en.asp

<http://www.vychovakobcanstvi.cz/>

5.2 Rozvoj občanského vzdělávání

Závěrečná zpráva z mezinárodní studie občanské výchovy ICCS 2009 naznačuje silné a slabé stránky občanského vzdělávání v České republice (podle Schulz et al., 2010).

Silné stránky	Slabé stránky
Občanské vzdělávání je v kurikulu jasně zakotveno jako samostatný předmět, jako průřezové téma a v rámci jiných předmětů.	K občanskému vzdělávání jsou málo využívány přímé zkušenosti žáků (demokratický chod třídy a škol, žákovské parlamenty).
Žáci mají převážně kladný vztah k vyučujícím.	Důraz v občanském vzdělávání je kladen na znalostní rovinu (znalost základních faktů, pochopení klíčových konceptů) na úkor dovednostní a postojové složky.
Žáci vyjadřují ochotu podílet se na chodu školy.	Tematicky je kurikulum zaměřeno primárně na parlament a vládní systémy.

Vzhledem ke společenskému vývoji posledních dekad je žádoucí poskytnout žákům lepší informace o fungování společnosti, jak z pohledu psychosociálního, tak z pohledu hospodářského a právního. Je však nutné si uvědomovat, že občanské vzdělávání je odlišné od základů společenských věd. Na mnoha školách a často také na pedagogických fakultách dochází k zaměňování těchto předmětů, občanská výchova je někdy vyučována jako základ jednotlivých společenských věd. Souhlasíme s rostoucí důležitostí společenských věd, je však nutné pochopit, že občanská výchova nespočívá v základech společenských věd. Výchova k občanství i základy společenských věd jsou dva důležité předměty a není možné jeden druhým nahradit.

Americké Národní centrum pro vzdělávání a občanství (National Center for Learning and Citizenship) zdůrazňuje, že každý systematický přístup k občanskému vzdělávání musí poskytovat vyvážený prostor třem složkám (Torney-Purta et Vermeer, 2004):

- občanským znalostem (současné i historické),
- občanským dovednostem (kognitivní a participativní),
- občanským dispozicím (motivace k chování, hodnoty, postoje).

Dříve ve vzdělávání převažovalo zaměření na informace a znalosti. Tento přístup vycházel z předpokladu, že změna znalostí žáků je dostatečná pro ovlivnění postojů a následně také jejich chování. Další výzkumy však jednoznačně ukázaly, že vztah znalostí, postojů a chování je mnohem složitější a není možné se zaměřovat pouze na jednu z těchto složek, je nutné systematicky rozvíjet všechny tři.

Sociální psychologie do vztahu znalostí, postojů a chování vnesla také pojem vnímané osobní účinnosti¹². Označuje přesvědčení, do jaké míry se jedinec považuje za kompetentního a schopného vykonat daný úkol. Toto přesvědčení vstupuje do lidského jednání v situaci, kdy se rozhodujeme, zda-li se zachováme v souladu se svými postoji. Pokud by z našich postojů vyplývalo určité chování, ke kterému se však nepovažujeme za kompetentní, je mnohem méně pravděpodobné, že se tak skutečně zachováme. Někteří psychologové považují právě **odávání odvahy a podporu sebedůvěry za hlavní cíl výchovy.**

¹² Z anglického „self-efficacy“, v českém prostředí se lze setkat také s překlady „vnímaná vlastní účinnost“ nebo „vědomí vlastní účinnosti“.

Důležité je nejen poskytnout žákům informace o možnostech participace a vysvětlit jim, proč je takové chování žádoucí – srovnatelně důležité je v nich vytvořit přesvědčení, že takového chování jsou schopni a mohou daný úkol úspěšně zvládnout.

V kontextu českého školství je moderně pojaté občanské vzdělávání relativně novou záležitostí (navzdory tomu, že v české společnosti má občanské vzdělávání dlouhou tradici již od první republiky), je užitečné se inspirovat v zemích, kde je občanské vzdělávání součástí vzdělávacího systému a často také živých společenských diskuzí velmi dlouhou dobu. V Německu v osmdesátých letech byly deklarovány základní principy občanského vzdělávání, které zajistí objektivitu a nestrannost. Americká výzkumná instituce CIRCLE na základě evaluačních výzkumů identifikovala šest efektivních přístupů k občanskému vzdělávání.

Politické a nestranné vzdělávání

Často slyšíme od učitelů, rodičů a veřejnosti názor, že škola má být apolitická. Chceme-li ale, aby se žáci aktivně zajímali o dění kolem sebe a dokázali si uvědomit souvislosti fungování naší republiky jako zastupitelské demokracie, pak škola nesmí rezignovat na úlohu připravit žáky na jejich úlohu voličů a tedy občanů, kteří se musí o politiku zajímat a rozumět jejím základním principům a směrům. Škola nesmí být apolitická, ale musí být nestranná.

V občanském vzdělávání není možné se vyhýbat politickým tématům. Právě jejich včleněním do výuky a citlivým přístupem s nadhledem vedeme žáky k zájmu o společenské a politické záležitosti a ke kritickému myšlení. Zároveň je zřejmé, že takový přístup je pedagogicky poměrně náročný. Základní principy občanského vzdělávání v sobě shrnuje německý Beutelsbašský konsensus.

V Německu došlo k rozvoji občanského vzdělávání po druhé světové válce, kdy bylo vnímáno jako nástroj systematické denacifikace společnosti a vytvoření odolnosti proti nedemokratickým ideologiím v budoucnu. Během konference v Beutelsbachu na podzim roku 1976 se představitelé center občanského vzdělávání dohodli na třech základních principech, které občanské vzdělávání musí respektovat:

- **Zákaz indoktrinace:** vyučující nesmí manipulovat žáky ve jménu svého vlastního přesvědčení a bránit tak studujícímu ve vytváření vlastního úsudku. Právě po této linii probíhá hranice mezi občanským vzděláváním a indoktrinací, která je neslučitelná s rolí pedagoga v demokratické společnosti a brání rozvoji samostatně myslícího jedince.
- **Vyváženost:** o tématu, které je ve společnosti, politice či vědě vnímáno jako kontroverzní, musí být jako o kontroverzním vyučováno. Nevyvážený přístup k tématu a zamlčování některých stanovisek lze považovat za první kroky k indoktrinaci.
- **Podpora samostatného myšlení:** občanské vzdělávání musí v žácích rozvíjet schopnosti analyzovat společenskou a politickou situaci z vlastní pozice. Žáci se také musí naučit hledat prostředky a cesty, jak danou situaci ve svém zájmu a demokratickými prostředky usměrňovat.

Efektivní občanské vzdělávání

Následující doporučení se opírají o současné didaktické poznatky, teoretická východiska a pedagogickou praxi. Jsou obecně využitelné ve většině školních předmětů a na každém vzdělávacím stupni v závislosti na věku žáků a probírané látce¹³. Můžeme je vnímat jako příklady dobré praxe a založit na nich svoji výuku:

13 Doporučení pro využití ve všech předmětech vychází jednak z výzkumů americké instituce CIRCLE (2003), která vybrala takové přístupy k občanskému vzdělávání, jejichž efektivita je dobře podpořena evaluačními výzkumy. Text se opírá také o metodiku občanského vzdělávání autorky J. Staré (2004) a o publikace Britského vládního oddělení pro vzdělávání (Department of Education).

- **Rozvíjíme znalosti o demokracii, historii, právu a politice.** Občanské znalosti jsou hodnotným základem a stavebním kamenem demokratického občanství a v součinnosti s odpovídajícími postoji a dovednostmi podporují občanskou a politickou participaci. Tato činnost nesmí ovšem sklouznout k bezmyšlenkovitému opakování izolovaných faktů bez hlubšího porozumění souvislostem.
- **Vybíráme metody, které se vztahují k reálným situacím ze života školy, obce nebo širšího světa.** Propojení učební látky s reálným životem žáků vede přímo k většímu zájmu a motivaci se angažovat v probíraném tématu než diskuze o smyšlených nebo příliš vzdálených příkladech. K prezentaci společenské situace a rozvoji aktivních občanských postojů je doporučováno pracovat v hodinách s denním tiskem.
- **Diskutujeme s žáky o aktuálních a kontroverzních tématech.** Příležitost diskutovat o aktuálních událostech podporuje studenty v zájmu o politiku a společnost. Přispívá k rozvoji kritického myšlení a komunikačních dovedností, podporuje občanské znalosti a učí studenty aktivnímu naslouchání, vzájemnému respektu a přijetí demokratického kompromisu.
- **Veďme studenty k samostatnému myšlení, ke kritickému zvažování problémů.** Je důležité, abychom umožnili studentům si vytvořit a veřejně prezentovat vlastní názor a vybavili je potřebnými argumentačními dovednostmi. Podporujeme je v kritickém posuzování informací tak, aby se mohli stát autentickými osobnostmi.
- **Používejme metody projektové výuky a umožněme studentům získané znalosti a dovednosti využít přímým zapojením se v komunitě.** V zahraničí se pro takové aktivity používá pojem učení službou (service learning), v českém prostředí dosud příliš zakotvený není. Žáci svou autentickou činností přímo přispívají k rozvoji komunity takovým způsobem, aby zároveň rozvíjeli své znalosti a dovednosti v souladu s kurikulem. Může se jednat například o vytvoření naučné stezky, výstavy o historii obce či o nápravu nebezpečné křižovatky. Tato participace má zpravidla dlouhodobý efekt a vede k vyšší angažovanosti i o mnoho let později.
- **Zapojme studenty do řízení školy.** Výzkumy potvrzují, že zapojení studentů do rozhodování ve třídě i v rámci celé školy jsou efektivním prostředkem na dlouhodobou podporu občanských dovedností a postojů. Rovněž je můžeme zapojit i do řízení výuky, výběru témat a aktivit.
- **Podpořme studenty v zapojení se do simulací demokratických procesů** – nechme je věci skutečně dělat namísto mluvení o nich. Simulace voleb, parlamentních jednání či mezinárodní diplomacie rozvíjí politické znalosti a zájem o politiku.

Nezávisle na zvoleném přístupu lze podpořit efektivitu promyšleným zaměřením na určité občanské výstupy a explicitní podporou občanské angažovanosti. Program by měl studentům nabídnout přesah do jejich reálného života a je vhodné, když zdůrazňuje základní principy a ideje demokracie.

Významným faktorem, který ovlivňuje rozvoj občanských kompetencí, je školní klima. Výzkumy identifikovaly klíčové charakteristiky škol, kde programy občanského vzdělávání dosahovaly nejvyšších výsledků:

- Školy záměrně podporují občanskou angažovanost u všech studentů, zejména u těch, kteří by se jinak nezapojovali.
- Studenti se mohou vyjadřovat k chodu školy.
- Studenti mají možnost pochopit, jak funguje jejich škola i celý vzdělávací systém.
- Školy na občanském vzdělávání spolupracují s komunitou i s lokálními institucemi.
- Učitelé mají přístup k profesnímu rozvoji v občanském vzdělávání a ke sdílení příkladů dobré praxe.
- Poslání rozvíjet občanství prostupuje celé kurikulum.

Různé postupy se mohou lišit svým účinkem na jednotlivé třídy či studenty. Konkrétní výstupy budou dány vždy kombinací mnoha faktorů a jejich interakcí s osobností žáka. Nabídnuté přístupy je nutné vnímat pouze jako jednu složku celého výchovně-vzdělávacího procesu. Vždy bude záležet také na přípravě a stylu výuky pedagoga, na podmínkách a dostupných zdrojích, na vhodnosti kurikula a konkrétního pedagoga pro danou skupinu žáků – a pravděpodobně na mnoha dalších faktorech.

Překonání slabých stránek

Podkapitola o rozvoji občanského vzdělávání jsme začali shrnutím silných a slabých stránek občanského vzdělávání. Inspirace ze zahraničí nabízí možnosti, jak lze slabé stránky překonat, přesto považujeme za užitečné shrnout konkrétní doporučení jednotlivě.

K občanskému vzdělávání jsou málo využívány metody přímé participace žáků (demokratický chod třídy a škol, žákovské parlamenty).

Škola představuje model společnosti v menším měřítku, zde se žáci učí setkávat a spolupracovat s dalšími lidmi a formují si představu o fungování celé společnosti. Proto je klíčové, aby škola poskytovala zážitek demokratického prostředí a možnost podílet se na spravování společných záležitostí. Vytvořte otevřenou a demokratickou atmosféru a zapojte žáky do rozhodování o školních záležitostech. Právě tím, že do nich vložíte svoji důvěru, je naučíte přijímat odpovědnost. Jedním z prostředků může být žákovský parlament – je však nezbytné probudit v žácích zájem o jeho vytvoření a svěřit mu skutečné rozhodovací kompetence. Pokud zůstane pouze jako formální struktura bez jakýchkoli pravomocí, může spolehlivě potlačit ochotu žáků k další participaci.

Důraz v občanském vzdělávání je kladen na znalostní rovinu (znalost základních faktů, pochopení klíčových konceptů) na úkor dovednostní a postojevé složky.

Znalosti jsou často pro rozvoj dovedností a postojů důležité, přesto však nejsou samy o sobě dostačující. Pokud chcete, aby si žáci osvojili určité dovednosti a postoje, nezapomínejte je v žácích také rozvíjet. Diskutujte s žáky o aktuálních tématech, rozvinete v nich zájem o společenské dění. Umožněte jim zapojit se přímo ve škole či mimo ni, například pomocí učení službou. Podpořte jejich sebedůvěru tím, že skutečně dokážou změnit a ovlivnit své okolí. Probuzená chuť k participaci často přetrvává po mnoho dalších let. Inspiруйте se příklady dobré praxe, ať už těmi, které nabízíme, nebo od ostatních pedagogů.

Tematicky je kurikulum zaměřeno primárně na parlament a vládní systémy.

Je žádoucí, aby občanská výchova pokrývala všechna relevantní témata. Starší učebnice mohou být jednostranně zaměřené. Opřete svoji výuku o různé metodické materiály k občanské výchově, kterých v České republice existuje skutečně velké množství.

Koncepce Centra občanského vzdělávání

Centrum občanského vzdělávání již dva roky podporuje učitele v rozvoji občanského vzdělávání na českých školách a nyní také představuje a nabízí Koncepci občanského vzdělávání na základních, středních školách a gymnáziích, která doplňuje současné kurikulum. Koncepce navazuje na pojetí občanské výchovy podle Mezinárodní studie občanské výchovy ICCS 2009 a dělí celé téma do čtyř oblastí:

- Principy občanství a demokracie
- Občanská společnost a instituce
- Participace občana
- Česká republika – identita a spolupráce

Koncepce slouží především ke společnému přemýšlení o tom, co to vlastně občanství je a jaké jsou hlavní vzdělávací cíle v této oblasti. Jejich naplňování by mělo přispět k celkové kultivaci české demokracie a občanské kultury. Koncepce COV nemá snahu vymezit se vůči platnému kurikulu, ale je příspěvkem k dialogu a hledání smysluplných cílů ve výchově a vzdělávání budoucích občanů, kteří budou sami brzy utvářet kvalitu české společnosti. Pro každou oblast uvádí konkrétní cíle a souvislosti s rámcovými vzdělávacími programy. Na našem portálu www.vychovakobcanstvi.cz je možné nalézt kromě koncepce velké množství relevantních metodických materiálů pro občanské vzdělávání.

Literatura

- CIRCLE – The Center for Information & Research on Civic Learning and Engagement et Carnegie Corporation of New York (2003). *The Civic Mission of Schools*. New York.
- CoE – Council of Europe (2005). *Education for Democratic Citizenship 2001–2004: Tool on Teacher Training for Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education*.
- EK – Evropská komise. Generální ředitelství pro vzdělávání a kulturu (2005). *Výchova k občanství ve školách v Evropě*. Dostupné online na <http://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=28935&view=3711> dne 25. 3. 2012.
- EK – Evropská komise. Generální ředitelství pro vzdělávání a kulturu (2007). *Klíčové schopnosti pro celoživotní učení. Evropský referenční rámec*. Lucemburk: Úřad pro úřední tisky Evropských společenství. Dostupné online na http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_cs.pdf dne 25. 3. 2012.
- Evropská komise (2007). *Klíčové schopnosti pro celoživotní učení*. Evropský referenční rámec.
- Gaventa, J., & Barrett, G. (2010). *So What Difference Does it Make? Mapping the Outcomes of Citizen Engagement*. Brighton: Development Research Centre on Citizenship, Participation and Accountability. Institute of Development Studies.
- Keating-Chetwynd, S. (Ed., 2009). *How all teachers can support citizenship and human rights education: a framework for the development of competences*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. Dostupné online prostřednictvím http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/3_resources/edc_pack_EN.asp.
- Kiousis, S. et McCombs, M. (2004). *Agenda-setting effects and attitude strength*. *Communication Research*. Vol. 31, No. 1., pp. 36–57.
- McKinsey (2007). *How the world's best-performing school systems come out on the top*.
- McKinsey (2010a). *How the world's most improved school systems keep getting better*.
- McKinsey (2010b). *Klesající výsledky českého základního a středního školství: fakta a řešení*. Praha.
- Mejstřík, M. (ed., 2011). *Rámec strategie konkurenceschopnosti*. Praha: Úřad vlády České republiky.
- MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (2001). *Bílá kniha: Národní program rozvoje vzdělávání v České republice*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky.
- Münich, D., & Ondko, P. (2011). *Analýza dopadu úrovně vzdělanosti žáků na dlouhodobý hospodářský růst České republiky a deficity průběžného důchodového systému*. Praha: Národohospodářský ústav Akademie věd ČR, v. v. i.
- OECD – Organization for Economic Co-operation and Development (2010b). *PISA 2009 Results: Learning Trends: Changes in Student Performance Since 2000 (Volume V)*.
- OECD – Organization for Economic Co-operation and Development (2010a). *PISA 2009 Results: What Students Know and Can Do – Student Performance in Reading, Mathematics and Science (Volume I)*.
- OECD – Organization for Economic Co-operation and Development (2007). *PISA 2006: Science Competencies for Tomorrow's World. Volume 1: Analysis*.
- OECD – Organization for Economic Co-operation and Development (2009). *Doing Better for Children*.
- Osler, A., & Starkey, H. (2006). Education for Democratic Citizenship: a review of research, policy and practice 1995-2005. *Research Papers in Education*, 24, 433-466.
- Prudký, L. et al. (2009). *Inventura hodnot: Výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*. Praha: Academia.
- Rada Evropy (2002). *Recommendation of the Committee of Ministers to member states on education for democratic citizenship*. Dostupné online <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=313139&Site=CM> ze dne 23. 3. 2012.
- Schulz, W., Ainley, J., Fraillon, J., Kerr, D., & Losito, B. (2010). *První zjištění z Mezinárodní studie občanské výchovy*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání.
- Stará, J. (2004). *Výchova k demokratickému občanství v primární škole*. Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta.
- Toeffler, A. et Toffler, H. (2001). *Nová civilizace. Třetí vlna a její důsledky*. Praha: Dokořán.
- ÚIV – Ústav pro informace ve vzdělávání (2010). *První zjištění ze šetření Občanské postoje mládeže*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání.

Tato publikace vznikla v rámci projektu Výchova k občanství (reg. číslo OP VK: CZ.1.07/1.2.00/14.0084), realizovaného Masarykovou univerzitou, Centrem občanského vzdělávání, s finanční podporou Evropského sociálního fondu a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Tomáš Protivínský, Monika Dokulilová

**Občanské vzdělávání v kontextu českého školství
Analytická sonda**

Grafické zpracování GRAFEX-AGENCY s.r.o.

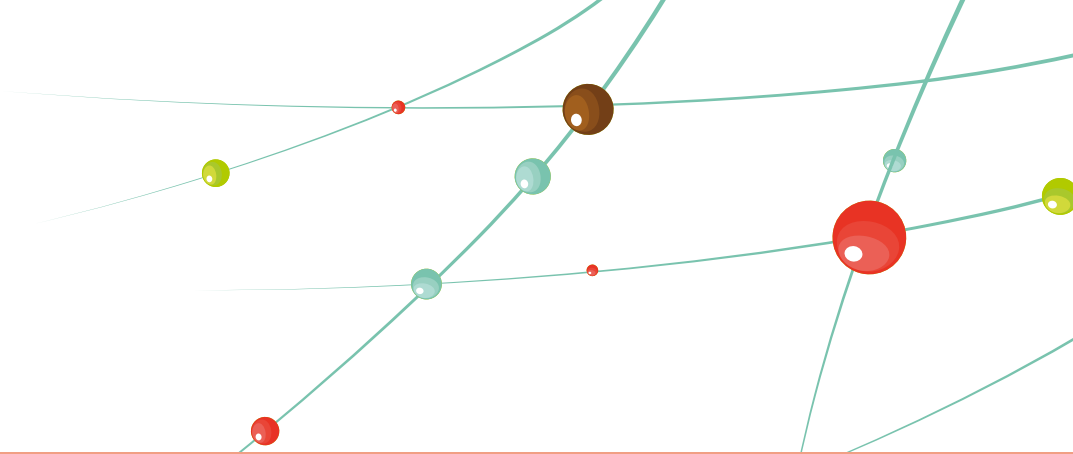
Vydala Masarykova univerzita v roce 2012.

Tisk Tiskárna Knopp, Černčice 24, Nové Město nad Metují, 549 01

1. vydání

ISBN 978-80-210-5833-0

Publikace je neprodejná. Je možné ji objednat nebo stáhnout na www.obcanskevzdelavani.cz.

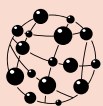
Centrum občanského vzdělávání

Centrum občanského vzdělávání je samostatné analyticko-aplikační pracoviště Masarykovy univerzity. Posláním COV je podporovat občany v rozvoji dovedností, které jim umožní lépe se orientovat ve veřejném prostoru a účinněji se zapojovat do občanského života. COV vychází z předpokladu, že moderní demokracie se nezakládá jen na institucích, ale také na odpovědnosti jejich zástupců a na dovednostech občanů efektivně a správně instituce využívat. Bez těchto dovedností jsou instituce prázdnou skořápkou, které správně plní svou funkci pouze v situaci bez velkých problémů a tlaků. Základním stavebním kamenem demokratické politické kultury a demokratické občanské společnosti je proto především vzdělaný a svobodně myslící občan.

Občanské vzdělávání se přirozeně dotýká i témat, která jsou předmětem aktuální politické diskuse. Smysluplné občanské vzdělávání proto musí být nadstranické a vyvážené. COV se ve své činnosti řídí třemi principy:

- **bez indoktrinace**
občanské vzdělávání nesmí manipulovat studujícím a bránit mu ve vytváření jeho vlastního úsudku,
- **vyváženost**
občanské vzdělávání nesmí zjednodušovat a zamlčovat kontroverze u témat, která jsou předmětem společenské, politické nebo vědecké diskuse,
- **podpora samostatného myšlení**
občanské vzdělávání má vést studující k dovednosti realizovat vlastní zájmy demokratickými prostředky.

Centrum občanského vzdělávání spolupracuje se zahraničními organizacemi s podobným zaměřením. Je součástí sítě Networking European Citizenship Education, která umožňuje výměnu zkušeností na evropské úrovni. Ve svých publikacích COV nabízí analýzy, metodické postupy a doporučení v oblasti systémového zavádění občanského vzdělávání v České republice. Publikace jsou dostupné na adrese www.vychovakobcanstvi.cz.

MASARYKOVA UNIVERZITA
CENTRUM OBČANSKÉHO
VZDĚLÁVÁNÍ

... jenom volit nestačí.

**muni
PRESS**

evropský
sociální
fond v ČR

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

ISBN 978-80-210-5833-0

9 788021 058330